

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0028

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

ni tresve inferiores afferes ex Cofassu, atque ex præcedentis ligno nil nisi inferior navis pars extruitur, reliqui afferes eo pertinentes ex leviori eliguntur ligno. Maris lignum siccum politissime elaborari potest, præsertim illud, quod in silvis sponte deciderit & exsiccatum sit, colorisque est adeo eleganter citrini ac Buxus, & crassioribus semper venis distinctum, inservitque cistis & scriniis ex eo formandis, longis vero tignis ac palis non utile est, quæ in medio onus sustinent, quum facile frangatur, sub terra durabile quoque est, unde & Macassarenfes aliæque nationes, quibus abundat, crassos ex illo formant afferes, quibus sepulchretorum suorum oras obducunt, Æthiopum more, in quibus demortuos sepeliunt: Macassarenfes quoque experti fuere, si hoc lignum per aliquot annos sub terra sit conditum, petræferi, hunc in finem meditullia sumunt vetustissimarum arborum, quæ ad tres pedes in argillosa ac cœnosa abscondunt terra circa aedes suas in locis declivibus ac humidis, ubi Oryzæ paleæ aliæque sordes projiciuntur, unde intra binos tresve annos in lapidem degenerat.

Dendritis hæc politissima est, ex fusco cinerea, seu coloris hepatici, citrinis venulis ac vorticibus distincta, iis in locis, in quibus nodi antea fuere, adeoque glabra est, ut nulla ipsi adhæreat aqua, instar dendritis Olæ, ex qua tenues formant cotes, quibus acunt tela & arma, politaque reddunt, quæ sicca iis adteruntur, hæc enim dendritis ipsa non minuitur, sed ferrum aliæque metalla ipsi adhærent tanquam lapidi Lydio, unde ferrum acuitur & politur: Tale quoque lignum supra in capite de Mangostana descripsimus.

Tabula Decima Quarta

Ramum exhibet Cofassu.
Ubi ad Litt. A. folia maris.

Ad B vero feminae ramulus cum fructibus delineatus conspicitur.

OBSERVATIO.

Cofassus a Valent. in Amboine descript. pag. 220. breviter quoque describitur.

CAPUT UNDECIMUM.

Cofassus Citrina. Ucken Pule Batu.

Ucken mixtam gerit formam inter Cofassum & Pule mediam, quarum primæ quoad folia & lignum similis est, sed ejus truncus rectior est. Folia bina ternaque simul conjunguntur longis insidentia pedunculis, quæ in ramulis vero cruciatim opposita sunt, atque hi glabri sunt, cortice plumbei coloris obducti: Folia quoque illa referunt Cofassi maris, sed glabriora sunt, & læte magis virentia, costas gerentia transversales & protuberantes, ab utraque acuminata parte, a sex ad novem pollices longa, binos ac binos cum dimidio lata, lateralia vero folia semper sunt minora, odoris gravis, si conterantur, fere instar illorum Gumiræ. Ramuli sunt longi, copiosi, ac plerumque in triangulo positi.

Flores in parvis progerminant umbellis, quæ ex plurimis composita est capitulis viridibus instar seminis Sinapios, hisce insident flosculi minimi albi, vix visibiles, longiusculi, haud multum aperti: Fructus sunt biquæ longæ, angustæ, bigeminæ, communi ex majori pedunculo dependentes. Siliquæ hæc viginti & unum pollices sunt longæ, teretes, culmum crassæ, vel tenuem calamum, exterius parum striatæ, ex duplici pellicula compositæ: Cutis autem harum extrema striata per maturitatem finditur in multa longa filamenta, sub hisce dura & continuata reconditur pellicula, flava, convoluta, minima obcludens ostiolum seminalia paleacea, quæ ad oras suas tenuissima albicantia & instar ferici splendentia gerunt filamenta, omnia vero hæc involvuntur siccæ & herbacæe medul-

daarom neemt men maar de tweede of derde onderste planken van Cofassu, en van 't voorgaande Caju Samar niet meer, dan 't zaat-bout, en de resterende planken van lichter hout. Het hout van 't mannetje droog zynde, laat zig zeer glad werken, inzonderheid dat in de bosschen van zelfs omgevallen en bestorven is, werdende als dan zo bleek-geel, als Bux-boom, dog altyt met merkelyke aderen, en dient tot lange Kassen en Kisten daar van te maaken, tot lange sparren en regelings dient 't niet, die in de midden eenige last moeten dragen, om dat het kort afbreekt: Onder de aarde is 't ook duurzaam, daarom de Macassaren en andere Natiën, die 't in overvloet hebben, dikke planken daar van maaken, waar mede zy de zyden van haare graven bezetten, na de Moorsche wyze, en haare dooden daar in begraven; dezelve Macassaren hebben ook bevonden door dit hout onder de aarde te vergraven, dat het binnen zekere jaren in steen verandert, hier toe verkiezen zy de bertstukken van zeer oude boomen, en begraven die 3. voet of meer diep in een slykige kley-gront, of omtrent haare buyzen, daar het wat laag en vogtig is, daar ze 't kaf van de ryst of andere vuyligheid heen smyten, alwaar 't dan in 2. of 3. jaaren tot een steen werd.

Dezen steen is zeer glad, bruyng-graauw of leververwig, met eenige gele aderen of eenige drayngen, daar de quasten gestaan hebben, zo glad dat 'er geen water op vat, gelyk een olyf-steen, hier van maaken ze dunne slypsteen-tjes, waar mede zy de sneden van haare Krissen en Toranen aanzetten, en glad maken, droog daar op vryvende, want dezen steen neemt zelfs niet af, maar het yzer en alle metalen blyven daar aan hangen, gelyk op een toetssteen, waar door 't yzer als dan scherp en glad werd. Diergelyken hout hebben wy in het eerste Boek, in het Kapittel van Mangostan beschreven.

De veertiende Plaat

Vertoont een Tak van de Cofassus-Boom.

Alwaar door Lett A aangewezen werden de bladeren van het mannetje.

Door B. een Takje met vruchten van het wyfje.

AANMERKING.

De Cofassus-Boom wert by Valent. in de beschryving van Ambon op pag. 220. mede kortelyk afgemaalt.

XI. HOOFDSTUK.

Geele Cofassus.

Ucken heeft een gemengde farzoen van Cofassu en Pule, het eerste van bladeren en hout zeer gelykende, hoewel den stam regter is. De bladeren staan ook 2. en 3. by malkanderen op lange steelen, dewelke aan de ryskens in 't kruys tegens malkanderen staan, zynde de ryskens met een gladde loodverwige schorffe bekleed. De bladeren zyn ook die van Cofassu 't manneken gelyk, dog gladder en blyder-groen, met de uytstekende dwersribben, agter en vooren toegespitst, van 6. tot 9. duymen lang, 2. en 2½ breed, doch de zyde-bladeren zyn altyd kleender van reuk, swaar, als men ze vryft bykans als die van Gumira. De ryskens zyn lang, veel, en staan meest in een drie-angel.

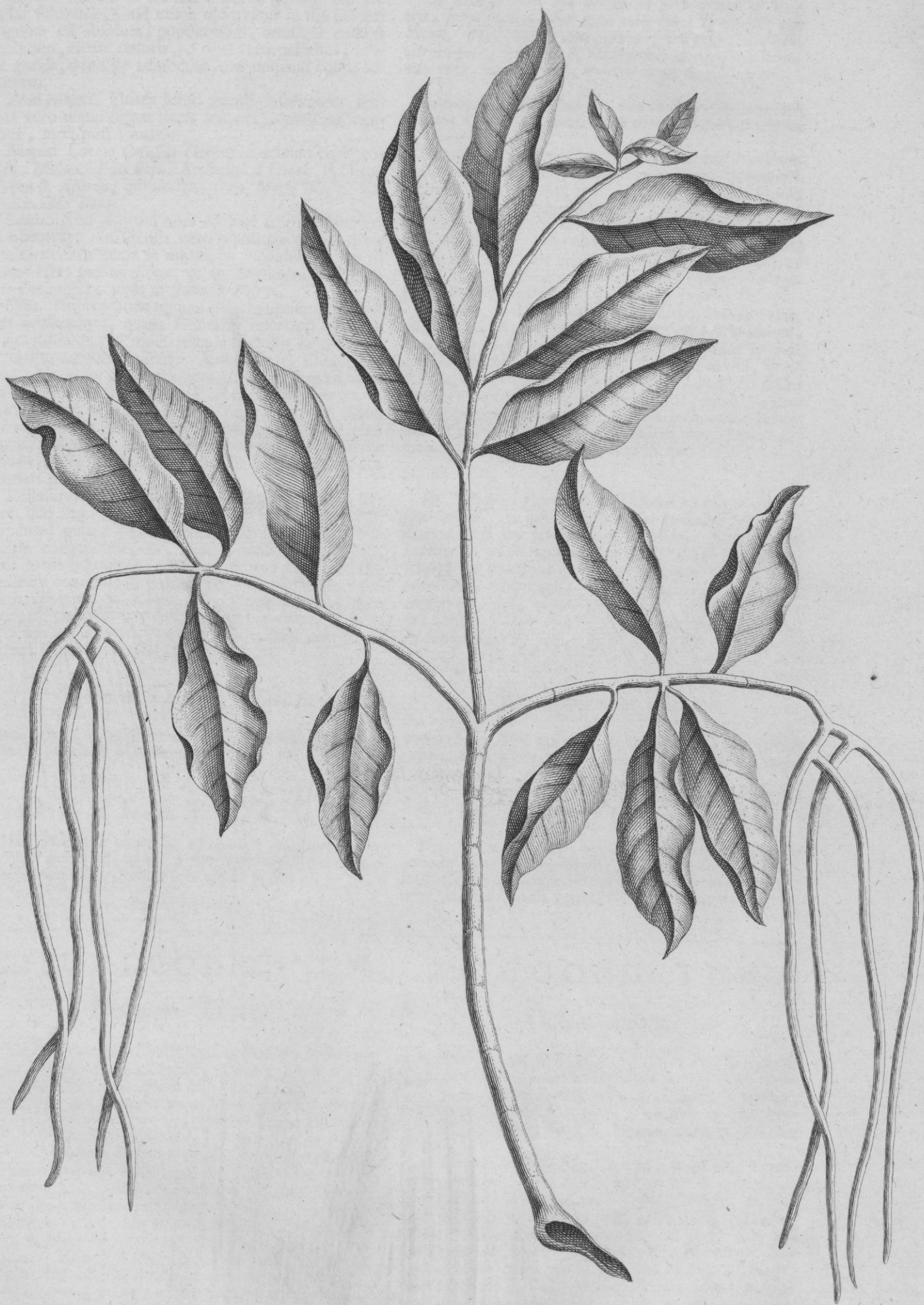
Het bloeizel komt voort aan kleene dollen, en bestaat uit veele kleine groene knopjes, als mostaart-zaad, daar op staan zeer kleene witte bloempjes, pas kennelyk, lang-agtig, en niet wel geopent. De vruchten zyn lange smalle bouwen, 2. en 2. by malkander, op een anderen grooteren steel. De bouwen zyn 21. duymen lang, rond, in de dikte van een stroobalm, of dunne schaft, van buiten wat gestreept, uit een dubbeld scbelle bestaande. De buitenste gestreepte buyd ryp zynde, slyt in veele lange draden, daar onder legt een doorgaande harde scbelle, bleek-geel, die 't zamen gerold is, en de geringe zaat-kort in haar befluyt; dit zyn kleene kafagtige stoppelen, hebbende aan beyde einden zeer fyne witte, en als zyde glimmende bairtjes, 't zamen omgeven met een doorgaand kruidagtig en droog merg; als haar deze 't zamengerolde scbelle opend,

Tab. 11.

Tab. 11.

dullæ, si autem convoluta illa pellicula sese aperiat, plumosum illud quasi ac leve semen vento avolat, ita ut nullum in filiqua superfit, internaue pellicula tum quasi extensa est instar tenuis lamellæ chartaceæ, hisce vero filiquis ac semine paleaceo convenit cum arbore *Pule*.

Cortex siccum & flavum exsudat gummi seu lac instar sulphuris, quod etiam observatur in illo *Sesoot*: Lignum est solidum, ponderosum, tenuibus cellulis repletum, citrini coloris, ad oras vero pallidius, odoris gravis, durabile admodum, nec unquam cossos admittens.

Anni tempus. Flores Junio mense observantur, fructus vero maturescunt ficcis seu occidentalibus mensibus, mox post *Canarios*.

Nomen. Latine *Cofassus Citrina*, a citrino ligni colore: Malaice *Pule Batu*. Amboinice *Ucken*, in *Hitoe Auren* & *Ajuren*, quibusdam vero *Mocki Wasse*. Baleyice *Caju Batu*.

Locus. Non multum nota est hæc arbor, quum raro occurrat: In faxosis vero planisque crescit silvis tam circa litus quam in montibus, invenitur vero in *Hitoe* circa pagum *Lima*, & in *Leytimora* in montibus *Oerimeffen*, item in *Java* & *Baleya*.

Ufus. Hujus arboris lignum elegans optimumque est tam ædificationi, quam scriniario operi ob colorem & durabilitatem, si modo magna in copia lataque ejus segmenta adquiri possent: Amboinenses illud adhibent ad navium exstructionem, uti *Cofassum* ad navigia *Corre Corren* dicta, ut & ad postes magnarum ædium, quem in finem dolabra politur & sæpe etiam opere topiario elaboratur, citrinumque servat constantem colorem. Ex hoc elegantes quoque secantur afferes, licet non admodum lati sint, ex quibus cistæ formari possunt.

Tiffadores hujus radice utuntur defectu radicis *Sesoot*, quo *Saguerum* potum amarum reddunt, torrentque hanc parum supra carbonem ignitos, dein illam parum contundunt, in minutas conscindunt partes, quas potui infundunt: Trunci cortex cum paxillo *Lauquas* contritus in pulvem ædematosi inlinitur pedibus illorum, qui *Beriberi* seu *Paralyfi Indica* laborant, ad naturalem resuscitandum calorem, si vero puls hæc calidior desideretur, addi potest cortex arborum *Pangi*, & *Kellor*, seu *Morungæ*.

Tabula Decima Quinta

Ramum exhibet *Cofassi Citrinæ bigeminis filiquis*, ad ramulorum extremum dependentibus.

OBSERVATIO.

Hæc arbor sine dubio de *Apocynorum* similliumve lactescentium genere est, quod, si ejus flores depicti vel accuratius descripti essent, certius determinari posset.

CAPUT DUODECIMUM.

Dabanus. Dawan.

Dawan cum *Sicki* vastissima & altissima in Amboinensibus silvis est arbor, rectum gerens & crassum truncum, quem bini vix possunt viri ulnis complecti, prope radicem in latas extensum alas: In tres vero dividitur species, quarum prima est *Dawan Batu*: Secunda *Dawan Mera*: Tertia *Dawan Puti*.

Primo *Dawan Batu* seu lapidea mas vulgo censetur, ac prope radicem latas gerit alas, ejus vero truncus corticem gerit pallide cinereum & glabrum, ejus ramuli seu rachides sunt longæ & firmæ, virides, & profunde striatæ, non autem lanuginosæ, exceptis teneris & junioribus. Prope ortum geniculum gerunt planum, atque sub hoc folium rotundum, instar auriculæ, sed ad oras serratum, illis vero folia insident nunc alternata, nunc per paria opposita, sex septemve uno in latere, ac fere sessilia, quorum superiora quatuor vel quinque pollices sunt longa, inferiora decem

zo vliegt dit ligte zaat met de wint weg, zo dat men niet een eenig in de houwen vind, en de binnenste schelle bangt als dan uitgebreyd, als een lang riempje van parkement, met welke houwen, en kasachtige zaat by over een komt met den boom *Pule*.

De schorffe geeft een drooge en geele gomme of melk uyt, gelyk swavel, het welk men ook ziet aan die van *Sesoot*. Het hout is digt, swaar, vol fyne kamertjes, citroen-geel, doch aan de kanten wat bleeker, wat swaar van reuk, zeer durabel, en daar nooit worm inkomt.

Sayzoen. Het bloeizel ziet men in Juny, de vruchten werden ryp in de drooge of *Wester-Mousson*, straks na de *Canary*-tyd.

Naam. In 't Latyn *Cofassus Citrina*, van de citroen-geele verwe des bouts. Maleyts *Pule Batu*. Amboinisch *Ucken*. Op *Hitoe Auren* en *Ajuren*, by sommige *Mocki Wasse*. Baleyts *Caju Batu*.

Plaats. Het is nog weinig bekend, en men vint 'er niet veel boomen van. Het wast in steenige vlakke bosschen, zo omtrent het strant, als in 't gebergte, men heeft 't op *Hitoe*, omtrent *Negory Lima*, en op *Leytimor* in 't gebergte van *Oerimeffen*. Als mede op *Java* en *Baley*.

Gebruik. Dit is een fraay hout, zo tot den huisbouw, als schrynwark, wegens zyne couleur en duurzaamheid, konde men 't in overvloet, en groote stukken krygen. De Amboinezen gebruiken 't tot den scheepsbouw, gelyk 't *Cofassu* aan baare *Corre Corren*, als mede tot stylen van voornaame buyzen, daar men 't glad schaaft, en zomtyds uitwerkt, behoudende zyn bleek-geele couleur bestendig. Men zaagt 'er ook schoone planken van, hoewel niet breed, daar men *Kisten* van maaken kan.

De Tiffadoors gebruiken deze wortel by gebrek van *Sesoot*-wortel, om den *Sagueer* bitter te maken, bradende dezelve eerst een weinig over de koolen, daar na wat kneuzende, kleen snydende, en in den drank doende. De schorffe des stams met een weinig *Lauquas* tot een papje gevreeven, en op zugtige beenen gesmeert, die de koude *Beriberie* hebben, verwarmt dezelve. Als men 't beeter wil hebben, zo mag men de schorffe van de boomen *Pangi* en *Kellor* daar by doen.

De vyftiende Plaat

Vertoont een Tak van de geele *Cofassus*, met zyn dubbelt paar houwen ofte vruchten, van het uytterste der takjes afhangende.

AANMERKING.

Deze Boom is zekerlyk van het geslacht der melkdragende *Apocyna* ofte diergelyke planten, het geen, indien de bloemen daar by afgetekent ofte klaarder beschreven waren, met meer zekerheid zoude kunnen bepaalt worden.

XII. HOOFDSTUK.

Dawan-Boom.

Dawan is met de *Sicki* de grootste en hoogste onder de Amboinsche wout-boomen, met een regten en dikken stam, die wel twee mannen omvademen moeten, met breede vleugels by de wortel; verdeelt in drie zoorten, als 1. *Dawan Batu*. 2. *Dawan Mera*. 3. *Dawan Puti*.

1. *Dawan Batu* of *steen-Dawan*, werd voor 't mannetje gehouden, heeft breede vlerken by de wortel, de stam heeft een licht-graauwe en effene schorffe, de ryskens of telgen zyn lang en styf, groen, diep gestreept, zonder wolachtigheid, behalven aan de jonge. By baren oorspronk hebbenze een plat knietje, en onder 't zelve een rond blad, gelyk een oor, dog aan de kanten gezaagt, daar aan staan de bladeren eenigzints tegens malkanderen met baare ryen, maar zy zelfs staan sommige regt, sommige verwisselt tegens malkander, 6. en 7. aan een zyde, schier zonder steelen, dun, en styf, de voorste 10. en 11.